

پشیمانی

﴿وَأَنذِرْهُمْ يَوْمَ الْحُسْنَةِ﴾

-روز حسرت

۱. ﴿وَأَنذِرْهُمْ يَوْمَ الْحُسْنَةِ إِذْ قُضِيَ الْأَمْرُ وَ هُمْ فِي غَفْلَةٍ وَ هُمْ لَا يُؤْمِنُونَ﴾؛ آنان را از روز حسرت (روز رستاخیز که برای همه مایه تأسف است) بترسان، در آن هنگام که همه چیز پایان می‌یابد و آن‌ها در غفلتند و ایمان نمی‌آورند.

تفسیر

معنای آیه این می‌شود: ای پیغمبر! ایشان (کفار) را بترسان از روزی که امر قضاء می‌شود؛ یعنی کار یکسره می‌گردد و هلاکت دائمی بر آنان حتمی می‌شود، آنوقت از سعادت همیشگی که روشنی چشم هر کسی است منقطع می‌گردد، پس حسرتی از می‌خورند که با هیچ مقیاسی اندازه‌گیریش ممکن نیست و این بدان جهت است که اینان در دنیا غفلت ورزیدند و راهی که ایشان را به آن روشنی چشم هدایت می‌کرد و مستقیماً به آن می‌رسانید، یعنی راه ایمان به خدای یگانه و تنزیه او از داشتن فرزند و شریک ترک گفته، راه مخالف آن را پیمودند.^۱

می‌دانیم روز قیامت، نام‌های مختلفی در قرآن مجید دارد از جمله "یَوْمَ الْحُسْنَةِ" هم نیکوکاران تاسف می‌خورند که ای کاش بیشتر عمل نیک انجام داده بودند و هم بدکاران،

۱. مریم، آیه ۳۹.

۲. ترجمه المیزان، ج ۱۴، ص ۶۶، با تلحیص.

چرا که پرده‌ها کنار می‌رود و حقایق اعمال و نتایج آن برهمه کس آشکار می‌شود.^۱

- تحقیق به جای حسرت

۲. ﴿يَأَيُّهَا الَّذِينَ ءاْمَنُوا إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَيِّرٍ فَتَبَيَّنُوا أَنْ تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُوا عَلَىٰ مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِين﴾^۲؛ ای کسانی که ایمان آورده‌اید! اگر شخص فاسقی خبری برای شما بیاورد، درباره آن تحقیق کنید، مبادا به گروهی از روی نادانی آسیب برسانید و از کرده خود پشیمان شوید.

تفسیر

کلمه "فاسق" به طوری که گفته‌اند به معنای کسی است که از طاعت، خارج و به معصیت، گرایش کند. کلمه "نیا" به معنای خبر مهم و عظیم الشان است.^۳

خدای سیحان در این آیه، اصل عمل به خیر را که اصلی عقلایی است، امضاء کرده، چون اساس زندگی اجتماعی بشر به همین است که وقتی خبری را می‌شنوند به آن عمل کنند، چیزی که هست در خصوص خبر اشخاص فاسق دستور فرموده تحقیق کنید و این در حقیقت نهی از عمل به خبر فاسق است و حقیقت این نهی این است که می‌خواهد از بی اعتباری و عدم حجیت خبر فاسق پرده بردارد و این خودش نوعی امضاء است، چون عقلا هم رفتارشان همین است که خبر اشخاص بی‌بندوبار را حجت نمی‌دانند و به خبر کسی عمل می‌کنند که به وی وثوق داشته باشند.^۴

ولی به همان اندازه که حجیت خبر واحد ثقه به زندگی سامان می‌بخشد، تکیه بر اخبار غیر موثق بسیار خطرناک و موجب از هم پاشیدگی نظام جامعه‌ها است، مصائب فراوانی به بار می‌آورد، حیثیت و حقوق اشخاص را به خطر می‌اندازد و انسان را به بیراهه و انحراف می‌کشاند، به تعبیر جالب قرآن در آیه مورد بحث، سرانجام مایه ندامت و پشیمانی خواهد

۱. تفسیر نمونه، ج ۱۳، ص ۷۲.

۲. حجرات، آیه ۶.

۳. ترجمه المیزان، ج ۱۸، ص ۴۶۳.

۴. همان، ص ۴۶۴.

بود.

این نکته نیز قابل توجه است که ساختن خبرهای دروغین و تکیه بر اخبار غیر موثق، یکی از حریبهای قدیمی نظامهای جبار و استعماری است که به وسیله آن جو کاذبی ایجاد کرده و با فریب و اغفال مردم ناگاه آنها را گمراه می‌سازند و سرمایه‌های آنها را به تاراج می‌برند.

اگر مسلمانان دقیقاً به همین دستور الهی که در این آیه وارد شده است، عمل کنند و خبرهای فاسقین را بدون تحقیق و تبیین نپذیرند، از این بلاهای بزرگ مصون خواهند ماند.^۱

پیام‌ها

۱- هر کاری می‌توانید، در دنیا انجام دهید که در قیامت، کار از کار گذشته است: «قُضِيَ الْأَمْرُ».

۲- غفلت، زمینهٔ کفر است: «فِي غَفْلَةٍ وَ هُمْ لَا يُؤْمِنُونَ».

۳- مرگ در حال غفلت و بی‌ایمانی، مایهٔ حسرت است: «فِي غَفْلَةٍ وَ هُمْ لَا يُؤْمِنُونَ».^۲

آیات مربوط

– عوامل حسرت

الف: مصرف مال بر ضد خدا

۳. ﴿يَنْفِقُونَ أُمُوالَهُمْ لِيَصُدُّواْ عَنْ سَبِيلِ اللهِ فَسَيِّنُنَفِقُونَهَا ثُمَّ تَكُونُ عَلَيْهِمْ حَسْرَة﴾^۳؛ اموالشان را برای بازداشت (مردم) از راه خدا خرج می‌کنند، آنان این اموال را (که برای به دست آوردنش زحمت کشیده‌اند، در این راه) مصرف می‌کنند، اما مایهٔ حسرت و اندوهشان خواهد شد.

۱. تفسیر نمونه، ج ۲۲، ص ۱۵۷.

۲. تفسیر نور، ج ۷، ص ۲۷۰.

۳. انفال، آیه ۳۶.

ب: تکذیب قرآن

۴. **وَإِنَّهُ لَحَسْرَةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ**^۱; و آن مایه حسرت کافران است.

ج: تکذیب معاد

۵. **قَالُوا يَا حَسْرَتَنَا عَلَى مَا فَرَّطْنَا فِيهَا**^۲; می‌گویند: ای افسوس بر ما که درباره آن، کوتاهی کردیم.

د: عمل بد

۶. **فَأَصْبَحَ مِنَ النَّذَمِينَ**^۳; (قابل) سرانجام (از ترس رسایی و بر اثر فشار وجودان، از کار خود) پشیمان شد.

ه: تکذیب ولایت

۷. **يَا حَسْرَتِي عَلَى مَا فَرَّطْتُ فِي جَنْبِ اللَّهِ وَإِنْ كُنْتُ لَمِنَ السَّاخِرِينَ**^۴; افسوس بر من از کوتاهی‌هایی که در اطاعت فرمان خدا کردم و از مسخره کنندگان (آیات او) بودم.

* مطابق تفاسیر روایی، مراد از جنب الله، علی علیه السلام وائمه اطهار علیهم السلام می‌باشد.

ارجاعات قرآنی

- حسرت‌ها در یوم الحسره:

- ۱- دوست بد: فرقان، آیه ۲۸؛ زخرف، آیه ۳۸؛ مائدہ، آیه ۵۲.
- ۲- عمل بد: آل عمران، آیه ۳۰؛ بقره، آیه ۱۶۷؛ فجر، آیه ۲۴؛ سباء، آیه ۳۳.
- ۳- شرک و بی‌دینی: احزاب، آیه ۶۶؛ کهف، آیه ۴۲؛ فرقان، آیه ۲۷؛ انعام، آیه ۲۷.

۱. حافظ، آیه ۵۰.

۲. انعام، آیه ۳۱.

۳. مائدہ، آیه ۳۱.

۴. زمر، آیه ۵۶.

روايات

– فکر و عمل

۱. قال رسول الله ﷺ:

استرشدوا العقل ترشدوا ولا تعصوه فتندوا^۱؛ از عقل راهنمایی بخواهید تا شما را هدایت کند و از دستورش سریچی نکنید که پشیمان خواهید شد.

روايات مرتبط

– آفت تبلی

۲. قال علي عليه السلام:

من اطاع التوانی احاطت به الندامة^۲؛ کسی که از تبلی و مسامحه کاری اطاعت کند، سرانجام پشیمانی احاطه‌اش می‌کند.

– گذشت وندامت

۳. قال أبي جعفر عليه السلام:

النَّدَامَةُ عَلَى الْعَفْوِ أَفْضَلُ وَأَيْسَرُ مِنَ النَّدَامَةِ عَلَى الْعَقُوبَةِ^۳؛ پشیمانی از گذشت بهتر و آسان‌تر است تا پشیمانی از کیفر.

– بی بصیرتی

۴. قال أبو عبد الله عليه السلام:

انَّ الْحَسْرَةَ وَ النَّدَامَةَ وَ الْوَيْلَ كُلُّهُ لِمَنْ لَمْ يَنْتَفِعْ بِمَا أَبْصَرَهُ^۴؛ براستی حسرت و پشیمانی و وای، همه این‌ها برای آن کس است که به آن‌چه بیند، سود نبرد.

۱. مستدرک الوسائل، ج ۲، ص ۲۸۶.

۲. غررالحكم، ص ۷۱۳.

۳. الكافی، ج ۲، ص ۱۰۸.

۴. همان، ص ۴۱۹.

داستان‌ها

۱- فرشتگان کاتب

ابوامامه، از پیامبر ﷺ نقل کرده است که فرمود: فرشته چپ، شش ساعت، قلم از نوشتن عمل بنده خطاکار یا زشت کار باز نگاه دارد. پس چنان‌چه پشیمان شود و از خدای بخشش طلب، آن را ننویسد و گرنه یک گناه بر او خواهد نوشت. در روایت دیگر است: فرشته جانب راست، بر فرشته جانب چپ، امیر است. پس چون بنده‌ای عملی نیک انجام دهد، هشت برابر ش برایش بنویسد و چون عملی زشت به انجام رساند و فرشته جانب چپ اراده کند که آن را بنویسد، فرشته جانب راست او را گوید: بازایست و او هفت ساعت بازایستد. اگر از خداوند طلب بخشش کند، بر او چیزی ننویسد و چنان‌چه چنین نکند، تنها یک عمل زشت بر او نوشته شود.^۱

۲- سه حدیث جالب از امام جواد علیه السلام

حضرت عبدالعظیم حسنی (که مرقد مطهرش در شهر ری است) می‌گوید: به امام جواد علیه السلام عرض کردم: یا بن رسول الله! به من خبر بدی که از پدران بزرگوارت شنیده‌ای؟

امام: پدرم از جدش از امیر مؤمنان علیه السلام نقل کرد که فرمود: لا يَزَالُ النَّاسُ بِخَيْرٍ مَا تَفَوَّتُوا، فَإِذَا اسْتُوْدُوا هَلَكُوا؛ مردم همیشه مشمول خیر و صلاح هستند، هرگاه در سطح زندگی متفاوت باشند، ولی هنگامی که مساوی شدنند، هلاک می‌شوند.

عرض کردم: ای فرزند رسول خدا بیشتر مرا موعظه کن.

امام: امام علی علیه السلام فرمود: لَوْ تَكَاشَفْتُ مَا تَدَافَتْتُ؛ چنان‌چه از اسرار همدیگر باخبر شوید، همدیگر را دفن نمی‌کنید. (در تشییع جنازه و دفن همدیگر احساس ناگواری می‌کنید).

عرض کردم: ای پسر رسول خدا بیشتر مرا موعظه کن.

۱. حسن زاده آملی، توبه، ص ۲۰۲.

امام: امیرمؤمنان ﷺ فرمود: التَّدْبِيرُ قَبْلَ الْعَمَلِ يَؤْمِنُكَ مِنَ النَّدَمِ؛ چنان‌چه انسان قبل از کار کردن، تدبیر کند و عاقبت اندیش باشد و با فراست و عقل خود سرنوشت و سرانجام عمل و کار را بیاندیشید، پشیمان نمی‌شود.^۱

عابد فاسق

امام باقر علیہ السلام فرمود: دو مرد به مسجد رفتند، یکی عابد بود و یکی فاسق، از مسجد در آمدند، آن فاسق مقام صدیق داشت و عابد، فاسق بود؛ و این برای آن است که عابد به مسجد می‌رود و به عبادت خود می‌نازد و همه اندیشه‌اش در این است و فکر فاسق و بدکار دنبال پشیمانی از کار بد و توبه است و از خدای عز و جل، درباره هر چه که گناه کرده است آمرزش می‌خواهد.^۲

اشعار

۱. زلیخا مُرد از این حسرت
که یوسف گشت زندانی
چرا عاقل کند کاری که باز آرد پشیمانی
۲. دریغ، سود ندارد چو رفت کار از دست.
عاقلا! مکن کاری کآورد پشیمانی.
۳. هر آن کو به هر کار بیند ز پیش
پشیمان نگردد ز کردار خویش
۴. کار چو از دست رفت، آهِ ندامت چه سود؟

۱. عيون اخبار الرضا، ج ۲، ص ۵۳ (با تلخیص)

۲. الکافی، ج ۵، ص ۲۲۶